

[Arvio Maailmankirjat.net:issä](http://Arvio.Maailmankirjat.net/issä)

Georg Trakl ja varjojen puhe

Jani Vanhala:

Essee George Traklin runovalikoimasta *Sielun öinen siivenisku*.
suom. Jukka Koskelainen. WSOY: Helsinki. 2004.

“Teemojensa puolesta Traklin runous edustaa saksalaisen romantiikan yöpuolta, sen tumman elegistä pohjavirtaa. Hän kuuluu mm. Hölderlinin, Novaliksen, Rilken ja Georgen tapaan suurten, metafysisistä syvyyksistä sanansa ammentavien runoilijoiden orfiseen joukkoon. Edellä mainittuihin kulttuurivaikuttajiin verraten Traklin runous vaikuttavaa kuitenkin huomattavan sisäänpäin kääntyneeltä.” ks Särö 3/09 Oheisessa Särön ekstrassa filosofian tutkija Jani Vanhala syventää teemaa Trakl ja hämärä runous.

Paul Celan kirjoittaa runossaan *Puhu sinäkin* seuraavasti:

Puhu –
mutta älä erota sanoja kyllä ja ei.
Anna puheellesi myös merkitys:
anna sille varjo. [1]

Runon kääntäjä, Jukka Koskelainen, joka on vastuussa myös käsittelemästämme Trakl-suomennoksesta, on osannut ottaa käänöksessään huomioon myös varjojen puheen. Koskelainen säilyttää käänöksissään runojen keskinäisten suhteiden eheyden, kuten myös runojen alkuperäisen sävyn. Tehtävä on ollut vähintäänkin vaikea, sillä Traklin runous ei rakennu avoimille viittauksille, vaan kuten Martin Heidegger asian vapaasti tiivistääkseni muotoilee, Traklin sanojen takana on jokin aina sanomattomaksi jäävä, jota kohti hän hapuilee, ja jonka ympärille hänen teemansa kerääntyvät. [2]

Traklin aikalaiset, kuten esim. Rainer Maria Rilke, näkivät Traklin runoudessa yleensä täydellisen heijastamattomuuden. [3] Se oli suljettu, kryptinen maailma, joka kuului hämäränä jossain hulluuden ja todellisuuden rajamailla.

Traklin runojen “psykopatologisointi” olisi mielenkiintoinen tutkimusaihe, mutta haluan silti kiinnittää lukijoiden huomion toiseen, helposti huomaamatta jäävään ilmiöön. Se koskee Traklin romantiikasta nousevaa tapaa käyttää kieltä perinteisen olemisen järjestyksen murtumisen ilmentäjänä.

Sellainen skitsofreniaan viittaava merkitysyhteytensä kadottava kieli, jota tutkitaan psykoanalyttisessä kirjallisuudentutkimuksessa sanallistamisen tuottaman mielihyvän, narssimin, sisäisyyden ja viettien käsittein, saa romanttisessa kielenkäytössä uudenlaisia merkityksiä ja merkitysrakenteita. Oletukseni mukaan juuri niitä merkityksiä, joita Celan kutsuu varjoiksi.

Pyrin tässä lyhyehkössä, keskustelunavauksen omaisessa tutkielmassa luonnostelemaan

sitä, miten varjoa voisi lähestyä fenomenologisesti, sekä miten varjo ilmenee Traklin runoudessa.

Psykologisissa selitysmalleissa, jotka kantavat sisällään paljon hyvää ja oikeaa, varjo voi ilmentää monenlaisia asioita. Jungilaisessa individuaatioprosessin draamassa varjo on eräs arkkityyppinen hahmo, joka kohdataan asioiden ja tilanteiden risteyksissä ja murroskohdissa. Tällainen on esim. Hessen Klingsorin illassa tuijottama sateinen ovensuu.

Kristevalaisittain varjoa voidaan tarkastella abjektina, siis kohteena, joka sekä houkuttelee, vetää puoleensa, että pelottaa, joka yritetään lakaista sivuun. Varjo on abjektina minuuden rajoja uhkaava tekijä.

Fenomenologisesta lähtökodasta tarkasteltuna huomio kiinnittyy siihen, että varjolla on ilmiönä jokin intentionaalinen rakenne, mutta sillä ei ole sisältöä. Varjo on sisällöltään tyhjä. Se on itsessään ei-mitään, ja se tarjoaa tällaisena ainoastaan tien ohi kaiken olevan, joka on olevana jotain. Varjon voikin katsoa olevan ensisijaisesti *mahdollisuuden tarjoaja*. Sen tarjoama mahdollisuus perustuu tietoisuuteen kyvystä torjua kaikki tarjotut mahdollisuudet, ja odottaa jotain *aivan toista*.

Varjon tarjoamalla mahdollisuudella on siis myös *suunta*. Se on: ulos totunnaisuudesta, ulos itsestä, kohti avoimuutta, kohti tuntematonta. Vertailun vuoksi esim. narsismissa suunta on sisäänpäin, kohti mielihyvakeskuksen psykoottisen eriytymätöntä tilaa. Se ei ole yksilön positiivinen valinta, vaan pikemminkin pakoa ja taantumista ulkoisiksi koettujen uhkien edessä.

Olemisen emergenssitason erittelyyn perustuva filosofinen antropologia näkee tällaisissa ilmiöissä vertikaalisella akselilla tapahtuvia muutoksia. Ihminen saattaa pelon ja kauhun edessä taantua eläimen tasolle, ja toimia pelkästään elinjäämisviettinsä ohjaamalla tavalla. Hän saattaa kuitenkin myös henkisen olemassaolon tasonsa tiedostaen nousta kokemiensa uhkien yläpuolelle, jolloin hän aivan kuin loistaa ei silmin havaittavaa valoa. Esimerkiksi käynee vaikkapa Hugon Jean Valjean.

Mutta varjojen puhe on Olemisen tavoin hiljaista.

Selkeiden ja vakiintuneiden merkitysten alueella se kätkeytyy katseen ja korvan huomattomaksi. Varjot viihtyvät monitulkintaisten ilmausten tiheydessä, josta ne levittäytyvät tuskin havaittavana tunnelmana kokonaisten tekstien tiehyisiin.

Kääntämisen ja vieraskielisen tekstin lukemisen keskeisin hankaluus onkin tavoittaa tällaiset faktisesta eksistenssistä nousevat, merkityksiin kiinni kasvaneet varjot (vai olisiko oikeammin sanoa, että merkitykset nousevat juuri varjojen esikäsitteellisestä syvyydestä?), joille ei löydy vastaavuuksia omassa ajassa, kielessä ja kulttuurissa.

Faktinen eksistenssi ei tarkoita ilmiönä mitään suljettua kokonaisuutta, johon olisi yhteys vain tietyn geneettisen pohjan tai saman elinympäristön omaavilla yksilöillä. Se tarkoittaa sitä, että on olemassa hienovireisiä, traditiosta ja hiljaisesta tiedosta nousevia merkityksiä, jotka sanallistuvat harvoin, mutta jotka lepäävät tietyn alueen ihmisten kokonaistulkintojen taustalla.

Jo Herder kiinnitti aikoinaan huomiota siihen seikkaan, että kielen sanasto heijastelee paljolti sen käyttäjän kansan mielenlaatua ja ympäristöä. Kielen sanaston moninaisuus perustuu ilmaisun tarpeen vaatimuksiin. Kansojen kommunikoinnissa on ollut keskeistä pysyviä esim. metsästysstrategioiden onnistumisen takaamiseksi ilmaisemaan loikkaavan jäniksen asento sadalla eri sanalla. Sama kieli voi olla köyhä monien muiden merkitysten välittäjinä.

Romantiikan, joka on olemukseltaan ensimmäinen täysin saksalainen hengenelämän ilmiö, yhteydessä tapaamme vastaavalla tavalla koko joukon hienovaraisilla tavoilla eriytyneitä tunteita ja tunnelmia, joilla on pohjansa faktisessa eksistenssissä, ja joille meidän kielestämme on heikosti vastineita. Ne ilmentävät henkisen olemassaolon tasoja ja vivahteita, mutta niiden keskeisempi, fenomenologinen olemus pohjautuu niiden intentionaaliseen rakenteeseen, jossa ilmenee sekä *pyrkimyksen suunta* että *pyrkimyksen aiheuttava voima*.

Aurel Kolnai, merkittävä tunteiden fenomenologiaa käsitellyt tutkija, tuo vastenmielisyyttä (aversion) ja tunteiden epäsymmetrisyyttä käsittelevässä artikkelissaan esille kolme esimerkkiä tunteista, jotka ovat ominaisia saksalaisille, mutta eivät esim. suomalaisille. Tällaisia termejä ovat "Grauen (stupefying, deep-toned horror, dear to Germans), Grausen (horror with overtone of fear and a dominant of disgust), Gruseln (cosy shivering with tempered fear)." [4]

Tutkittaessa Traklin runoutta on syytä ottaa käyttöön tällaiset tunteiden kentän hienovieriset laajennukset, ja tarkastella, pitävätkö runot sisällään jotain sellaista, joka haihtuu varjoina käännöksen myötä.

Mielestäni Traklin runoudesta on löydettävissä ns. "hajoamisen" teema, joka tosin elää vain sanojen konnotaatioissa, mutta joiden eksplikoiuomattomissa pimeyksissä se muodostaa yhtenäisen, ei sanallistetun, aavistelevan ilmiön.

"Hajoaminen" on suhteessa aikakausien muutokseen, siihen muodottomuuteen, joka veloo uhkana tiivistyksen pahojen unien tapaisiksi kuviksi, mutta johon liittyy myös lupaus tulevasta eheydestä, joka puolestaan ilmenee sinä runouden takana kutsuvana magneettisena, merkitykset keräävänä voimana, joka tosin kätkee itsensä.

Sama hajoamisen teema löydetään myös esim. Rilkeltä. Rilke kirjoittaa *Duino elegioiden* toisessa elegiassa, "Kauhea on jokainen enkeli. Vaan voi minua, silti laulan teistä [...]" (Jeder Engel ist schrecklich. Und dennoch, weh mir, ansing ich euch [...]).[5]

Ilmaisu on varsin kryptinen, mutta Rilken kuvauksen enkelin kauheudesta sekä Traklin hajoamisen tematiikan pohjalta on silti hahmoteltavissa uudenlainen runollinen ilmenemisen muoto, jota kutsun paremman puutteessa *laadulliseksi siirtymäksi*. *Laadullinen siirtymä* kuvaa terminä sitä eksistenssissä avautuvaa tunnelmaa, joka syntyy, kun kaksi laadullisesti erilaista olemisen tasoa kohtaavat. Ylempi, jumaluuden ja muodottomuuden taso ei voi artikuloitua käsitteellisesti, ainakaan alkuperäisen kokemuksen säilyttäen, meidän kieleemme. Se voi silti ilmetä ja elää siinä erilaisina tunnelmina ja rakenteina.

Tavalliseen olemisen tapaamme yllättävästi saapuvana ja paljastavana se ilmenee ensisijaisesti kauhuna. Käsillä olevassa valikoimassa tällainen *laadullisen siirtymän* rakenne kätkeytyy esim. runon "Helian" kohtaan:

“Auton puutarhan hiljaisuus on valtava [...]”
(Gewaltig ist das Schweigen des verwüsteten Gartens [...]).[6]

Käännös ei ole mielestäni tavoittanut, eikä edes voi tavoittaa, sanan “Gewaltig” varjoja. Gewaltig tarkoittaa kyllä valtavaa, mutta siinä on myös ainakin väkivallan ja vallitsemisen konnotaatiot. Hiljaisuuden valtavuudessa on samanlaista piilevää kauhua kuin Rilken sanoissa, joilla hän aloittaa *Duino elegiansa*: “Mutta jos huutaisin, järjestelmissä enkelien kuka kuulee?”

(Wer, wenn ich schrie, hörte mich denn aus der Engel / Ordnungen). [7] _ _

Laadullisen siirtymän varjoihin jäävänä fenomenologisena rakenteena tämä kohta kätkee sisäänsä tietoisuuden muuntumisen ilmiön. Runon kokeva minä katsoo kohti aavistamaansa ääretöntä, jonka suuruus repii väkivaltaisesti hänen ymmärryksensä suojarakenteita. Se vallitsee käsitteellisesti jäsentämättömänä koko tietoisuutta, joka pyrkii normaalisti vetäytymään kotipesänsä lämpöön.

Psykoanalyttisessä kirjallisuudentutkimuksessa tällainen pirstaloituminen tulkittaisiin todennäköisesti merkitysten hajoamisen merkiksi. Näin siksi, että merkitysten juurten ajatellaan olevan ihmisessä itsessään. Fenomenologisesta näkökulmasta ajateltuna tällainen merkitysten pirstaloituminen ei ole kuitenkaan seurausta itse merkitysten tuhoutumisesta, vaan merkitysten ymmärtämisen säännöstön horjumisesta.

Merkitysten keräävän ja yhdessäpitävän voiman keskuksen ei ajatella olevan minässä, joka jäsentää alemmaa, vietilliseltä tasolta tulleita impulsseja, vaan se voi olla myös merkityksen muodostamien rakenteiden henkisillä alueilla, yläpäässä, jossain, joka ei ole sama asia kuin meidän arkisen tietoisuutemme keskus.

Merkitysten jatkuva pakeneminen mutta toisaalta meihin eksistentiaalisena rakenteena kiinteästi kuuluva elävän merkityksen läsnäolon kokemisen odotus viittaavat mielestäni tähän.

Aihepiiristä kiinnostuneen, mutta tieteellis-mekanismiseen ajatusmalliin tottuneen lukijan kannattaa mielestäni perehtyä ensi sijassa Martin Heideggerin myöhäisajattelussaan tekemiin tulkintoihin Georg Traklin ja Stefan Georgen runoista, sekä kristillisen mystiikan traditioon. Hyvänä alkuna toimivat vaikkapa Avilan Teresan *Sisäinen linna*, jota Heideggerin tiedetään suositelleen Edith Steinille, tai Ristin Johanneksen *Pimeä yö*.

---

[1] (Celan 1993, 39). Teoksessa: Celan, Paul. (1993) *Niin kuin kivelle puhutaan*. Suomentanut Jukka Koskelainen. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Nuoren voiman liitto. Runon nimi on alkukielellä *Sprich auch du*, ja käännetty kohta kuuluu “Sprich – / Doch scheide das Nein nicht vom Ja. / Gib deinem Spruch auch den Sinn: / gib ihm den Schatten.”

[2] (Heidegger 1985). Teoksessa: Heidegger, Martin. (1985) *Die Sprache im Gedicht*. Teoksessa Gesamtausgabe Band 12, *Unterwegs zur Sprache*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

- [3] (Sharp 1981, 38). Teoksessa: Sharp, Francis, Michael. (1981) *The Poet's Madness. A Reading of Gerg Trakl*. Cornell University Press: Ithaca and London.
- [4] (Kolnai 1998, 583). Artikkelissa: Kolnai, Aurel. (1998) *The standard modes of aversion: Fear, disgust and hatred*. *Mind*, Jul98, Vol. 107 Issue 427.
- [5] (Rilke 1974, 14-15). Teoksessa: Rilke, Rainer, Maria. (1974) *Duinon elegiat*. Suomeksi tulkinut Aila Meriluoto. Werner Söderström Osakeyhtiö: Porvoo, Helsinki. *Duinon elegiat* (Duineser Elegien) ilmestyi alun perin vuonna 1923, yhdeksän vuotta Traklin kuoleman jälkeen.
- [6] (Trakl 2004, 32-33). Teoksessa: Trakl, Georg. (2004) *Sielun öinen siivenisku*. Valikoinut ja suomentanut Jukka Koskelainen. WSOY: Helsinki.
- [7] (Rilke 1974, 6-7). Teoksessa: Rilke, Rainer, Maria. (1974) *Duinon elegiat*. Suomeksi tulkinut Aila Meriluoto. Werner Söderström Osakeyhtiö: Porvoo, Helsinki.